

«ҰЛЫ ДАЛА ДАНАЛАРЫ»

(Бұқар жырау Қалқаманұлы, Мұса Шорманов, Мәшһүр Жүсіп Көпейұлы, Естай Беркімбаев, Сұлтанмахмұт Торайғыров)

«МУДРЕЦЫ ВЕЛИКОЙ СТЕПИ»

(Бухар жырау Калкаман-ұлы, Мұса Шорманов, Машхур Жусуп Копеев, Естай Беркимбаев, Сұлтанмахмұт Торайғыров)

«WISE MEN OF THE GREAT STEPPE»

(Bukhar-zhyrau Kalkamanuly, Musa Shormanov, Mashkhur Zhusip Kopeyev, Yestay Berkimbayuly, Sultanmakhmud Toraigyrov)

2018 жылы Павлодар облысы Павлодар Ертіс өңірінің тарихы, мәдениеті мен әдебиетіне үлкен үлес қосқан көрнекті қайраткерлердің мерейтойларын атап өтеді:

Бұқар-жырау Қалқаманұлы ақын, жырау, халық ауыз әдебиетінің көрнекті өкілі (туғанына 350 жыл);

Мұса Шорманов – қоғамдық, мемлекет қайраткері және дәстүрлі қазақ мәдениетінің зерттеушісі, фольклорист, этнограф-зерттеуші (туғанына 200 жыл);

Мәшһүр Жүсіп Көпеев – ақын, ойшыл, тарихшы, этнограф, шығыстанушы және халық ауыз әдебиетін жинақтаушы (туғанына 160 жыл);

Естай Беркімбауұлы – ақын, әнші, композитор, Қазақстанның Композиторлар одағының алғашқы мүшелерінің бірі, ҚазКСРО еңбек сіңірген мәдениет қайраткері (туғанына 150 жыл);

Сұлтанмахмұт Торайғыров – қазақ ақыны-демократ (туғанына 125 жыл).

* * *

В 2018 году Павлодарская область отмечает юбилеи выдающихся земляков, внесших большой вклад в историю, культуру и литературу Павлодарского Прииртышья:

Бұхар-жырау Калқаман-ұлы – ақын, жырау, видный представитель казахского устного поэтического творчества (350 лет со дня рождения);

Муса Шорманов – общественный, государственный деятель и исследователь традиционной культуры казахов, фольклорист, этнограф-исследователь (200 лет со дня рождения);

Машһур Жүсүп Көпеев – поэт, мыслитель, историк, этнограф, востоковед и собиратель устного народного творчества казахского народа (160 лет со дня рождения);

Естай Беркімбаев – ақын, певец, композитор, один из первых членов Союза композиторов Казахстана, заслуженный деятель искусств Казахской ССР (150 лет со дня рождения);

Сұлтанмахмұт Торайғыров – казахский поэт-демократ (125 лет со дня рождения).

* * *

In 2018 Pavlodar region celebrates the anniversaries of outstanding countrymen who made a great contribution to the history, culture and literature of Pavlodar Priirtyshye:

Bukhar-zhyrau Kalkaman-uly – akyn, zhyrau, prominent representative of Kazakh oral poetic creativity (350 years from the date of birth);

Musa Shormanov – public, statesman and researcher of traditional Kazakh culture, folklorist, ethnographer-researcher (200 th birthday);

Mashhur Zhusup Kopeev – poet, thinker, historian, ethnographer, orientalist and collector of oral folk art of the Kazakh people (160 th anniversary of birth);

Yestay Berkimbaev – is akyn, singer, composer, one of the first members of the Union of Composers of Kazakhstan, Honored Artist of the Kazakh SSR (150 th anniversary of his birth);

Sultanmakhmut Toraigrov – Kazakh poet-democrat (125 th birthday).

Қалқаманұлы Бұқар жырау (1693-1787)

Бұқар жырау XVIII ғасырдағы қазақ әдебиетінің ең көрнекті өкілдерінің бірі. Павлодар облысының Баянауыл ауданында ғұмыр кешкен, атақты Абылай ханның тұстасы. Әкесі аты аңызға айналған Қалқаман батыр.

Жыраулық дәстүрдің көрнекті өкілі, қоғам қайраткері. Өзінің ұзақ өмірінде бірнеше ханды көріп, талай-талай тарихи оқиғаларды басынан өткізген. «Ақтабан шұбырынды...» және одан кейінгі қилы-қилы замандарда тәуелсіздік пен ел бірлігін сақтап қалуға айрықша күш салған.

Бұқар жырау Қалқаманұлы жасынан елге танылып, алғыр жырау ретінде атақ-даңқы алты алашқа жайылғанға ұқсайды. Кейін оның хан сарайы маңында да беделді ақын, ақылшы би саналуы тегін емес еді. Ел өміріндегі ірі мәселелерді шешуде ерекше рөл атқарған данышпан. Бұқар жырау арабша сауатты адам болған. Жыраудан қалған мол мұрадан бізге жеткені 1200 жол шамасында. Олар XIX-XX ғасырларда ел аузынан жиналған.

Бұқар жырау шығармалары өткір әлеуметтік мазмұнымен суарылып отырған. Қалмақ басқыншылығы тұсында жырау шашырында елдің басын біріктіріп, қанқұйлы жауға тойтарыс беретін басшының қажеттігін түсіне білді. Ол Абылай ханға үлкен үміт артып, оның ел басқарудағы саясаты мен жорықтарын қолдады.

Бұқар жырау Абылайдың іс-әрекеттерін асыра ақтап, оның асқақ бейнесін жасауға дейін барады. Бұқар жыраудың болжау-толғауларынан заман, дәуір, болашақ туралы қорытынды ой-пікірлерін айқын аңғарамыз. Жырау патша үкіметінің отарлау саясатына күдікпен қарап, оның ішкі

мәніне тереңдеп ой жүгірте алмады. Дегенмен, Абылайдың орыс елімен достық қарым-қатынаста болуына елеулі үлес қосты.

Бұқар қазақ халқының арман-тілегін, елдік ынтымақ бірлігін көксеген жырау, кемел кемеңгер, терең ойшыл.

Калкаманұлы Бұхар жырау (1693-1787)

Казахский поэт-сказитель, государственный деятель Бұхар жырау Калкаманұлы родился в Баянаульском районе Павлодарской области. Он происходил из рода Аргын (Каржас). Отец Бухара был батыром. Известно, что он имел мусульманское образование, в совершенстве владел искусством слова. Дошедшие до нас произведения Бухара были сохранены народом и записаны в конце XIX и начале XX столетия. Прожив долгую жизнь, Бұхар жырау стал свидетелем многих исторических событий. При Тауке хане он был одним из влиятельных биев.

Являясь главным советником Абылай хана и одним из авторитетнейших биев, Бұхар жырау играл важную роль в разрешении крупных проблем жизни казахского народа.

Бұхар жырау был весьма образованным для своего времени человеком и писал на арабском языке. Из его поэтического наследия до нас дошло около 1200 строк. Они были собраны в XIX-XX веках из устных преданий.

Бұхар жырау мечтает об объединении трех жузов казахского народа под началом единого сильного государства с одним центром. Поэтому, считая Абылай хана способным претворить в жизнь эту мечту, Бұхар жырау всячески поддерживает его в своих действиях и песнях, ведет самоотверженную борьбу за развитие и укрепление ханской власти.

Затрагивая наиболее актуальные проблемы своего времени, в своих произведениях Бұхар жырау призывал людей к единству, дружбе и героизму.

Произведения Бухара, в которых он касался всех животрепещущих вопросов своего времени и пытался ответить на них, начали появляться на страницах печати еще до революции. Его произведения неоднократно издавались в сборниках, антологиях и хрестоматиях. Наиболее полно они представлены в антологии «Алдаспан», изданной в 1970 году. В 2002 году вышел сборник «Нар заман мен заман поэзиясы», где представлено значительное количество произведений жырау.

Kalkamanuly Bukhar Zhyrau (1693-1787)

Kazakh poet-narrator, statesman Bukhar zhirau Kalkamanuly was born in Bayanaul district of Pavlodar region. He came from the genus Argyn (Carzas). Bukhar's father was a batyr. It is known that he had a Muslim education; he mastered the art of speech perfectly. The surviving works of Bukhar were preserved by the people and recorded in the late 19th and early 20th centuries. After living a long life, Bukhar Zhyrau witnessed many historical events. At Tauke Khan he was one of the most influential biys.

Being the chief adviser of Abylai Khan and one of the most authoritative biys, Bukhar Zhyrau played an important role in resolving the major problems of the life of the Kazakh people.

Bukhar zhyrau was a very educated man for his time and wrote in Arabic. Of his poetic heritage, we have reached about 1200 lines. They were collected in the XIX-XX centuries from oral traditions. From the works of Bukhar Zhyrau and the ideological contradictions contained in them, many contradictory tendencies of the time, which Bukhar Zhyrau perceives as a completely natural phenomenon, are revealed.

Bukhar zhyrau dreams of uniting three Zhuz of the Kazakh people under the leadership of a single strong state with one center. Therefore, considering Abylai Khan capable of realizing this dream, Bukhar Zhyrau supports him in every way in his actions and songs, leads a self-sacrificing struggle for the development and strengthening of the khanate power.

Touching on the most pressing problems of his time, in his works Bukhar Zhyrau called on people to unity, friendship and heroism.

Bukhar's works, in which he touched all the burning questions of his time and tried to answer them, began to appear on the pages of the press even before the revolution. His works were repeatedly published in collections, anthologies and textbooks. They are most fully represented in the anthology «Aldaspan», published in 1970. In 2002, the collection «Nar Zaman Men Zaman Poetziasy» was published, where a significant number of zhyrau works are presented.

Мұса Шорманов (1818-1884)

«Мұса Шорманов фольклоршы, этнограф-зерттеуші ретінде орта жүз қазақтарының мәдениеті мен тұрмысын зерттеу тарихында айрықша өзіндік орнын қалдырды. Ол жас баянауылдықтар үшін орыс мектептеріне жол ашты. Осындай асыл іс, әрине, олар үшін таусылмайтын білім көздеріне жол ашады. XIX-XX ғасырда Баянауыл аймағынан қазақ халқының әйгілі саңлақтарының шыққаны кездейсоқтық емес» (С.И. Жақсыбаев)

Баянауыл ауданының тумасы Мұса Шорманов Омбыдағы әскери училищеде білім алды. Ол орыс, француз және араб тілдерін жетік меңгерді, фольклорға қызығушылық танытып, қазақ халқының салт-дәстүрі мен ғұрпын жинақтады. Кейінірек бұл білім этнография бойынша зерттеулердің негізін құрады: «Қырғыз халық дәстүрлері» (1871), «Батыс Сібір қырғыздары арасында мал шаруашылығы туралы» (1883 ж.), «Павлодар уезінің қырғыз тұрғындары туралы ескертулер» және басқалар. Бұл басылымдарды ресейлік ғалымдар мен жұртшылық байқай бастады, ал Мұса Шормановты Петербургте білімді адам ретінде тани бастайды, әсіресе, Географиялық және Антропологиялық қоғамдардың мүшелеріне белгілі болды, олар қазақ сұлтандарына үлкен құрметпен қарап, қазақ халқының өмірі туралы бірегей деректер үшін, сондай-ақ құнды және сирек этнографиялық экспонаттар үшін алғыстарын білдірді.

Мұса Шормановтың жұртшылыққа танымал болуы, оның өз халқына деген ағартушылық туралы жасағаны қамқорлығы еді. М. Шорманов білім мен мәдениеттің болашағы ресейлік мектептер мен интернаттарда екенін жақсы түсініп, қазақ жастарын орыс мектептерінде білім алу үшін көптеген іс-шараларды жүргізді.

Мұса Шорманов Баянауылда өз қаражатына медресе мен мешіт салып, Омбы мен Павлодар қалаларында қазақ балалары үшін орыс мектептерін ашуды ұсынып, қазақ байларын қазақ қыздарына арналған баспана қайырымдылық мекемелерін ашуға шақырды.

1857 жылы Мұсаның тікелей ықпалымен Омбыда болыстардың тіл-маштарын дайындайтын қазақ мектебі бой көтерді, ал 1878 жылы аға сұлтан қазақ қыздарына арналған мектепті пайдануға берді.

Ол сондай-ақ Батыс Сібірдің генерал-губернаторына ресейлік оқу орындарында мемлекеттік органдарда мемлекеттік қызмет атқаруға құқық беретін қазақ балаларын міндетті түрде тәрбиелеу туралы ұсыныс жасады, сондай-ақ көшпелі қазақтар үшін гимназияны ұйымдастыру жобасын мақұлдауға ұсынды.

1868-1872 жылдары Омбыда Батыс-Сібір губернаторы қазақтарының кеңесшісі болып жұмыс істеді. Бұл қызметтегі оның қызметі қазақ және орыс халықтарының жақындасуына ықпал етті, сол кезіндің өзінде Мұса Шорманов өзін мұсылмандардың қамқоршысы және ислам дінін, жерді басқару және жерді игеру мәселелерін шешетін жігерлі жақтаушы ретінде көрсете білді.

1884 жылдың желтоқсан айының соңында Мұстафа Шорманов өз елінің Ақкелін қонысында жерленді.

Муса Шорманов (1818-1884)

«Муса Шорманов как фольклорист, самостоятельный исследователь этнограф оставил заметный след в истории изучения культуры и быта казахов Среднего жуза. Он первым открыл молодым баянаульцам дорогу в русские школы. Такое благородное дело его, безусловно, проложило им путь к неиссякаемым источникам знания. Не случайно, что из Баянаульского региона в XIX-XX веках вышла целая плеяда известных людей казахского народа» (С.И. Джаксыбаев).

Уроженец Баянаульского района Муса Шорманов обучался в военном училище в Омске. В совершенстве владел русским, французским и арабским языками, интересовался фольклором, собирал его, изучал быт, традиции, обряды казахов. Позже эти познания станут основой исследовательских работ по этнографии: «Киргизские народные обычаи» (1871), «О скотоводстве у киргизов Западной Сибири» (1883), «Заметки о киргизах Павлодарского уезда» и других. Эти публикации были замечены российскими учеными и общественностью, а сам Муса Шорманов, как широко об-

Разованный человек стал известен в Петербурге, особенно среди членов Географического и Антропологического обществ, которые были глубоко благодарны казахскому султану за уникальные данные о жизни его народа, а также за не менее ценные и редкие этнографические экспонаты.

Общественное признание Муса Шорманов заслужил тем, что неустанно заботился о просвещении своего народа. Понимая, что будущее народа в образовании и культуре, М. Шорманов вел большую деятельность по привлечению казахской молодежи для обучения в русских школах и пансионатах.

Муса Шорманов на свои средства построил в Баянауле медресе и мечеть, поощрял открытие русских школ для казахских детей в Омске и Павлодаре, привлекал богатых казахов к сбору пожертвований для благотворительных заведений: приютов, интернатов для казахских девочек.

При его активном содействии в Омске в 1857-м году были открыты казахская школа по подготовке писарей волостных канцелярий, а в 1878-м – школа-интернат для казахских девочек. Также он вносил предложение генерал-губернатору Западной Сибири об установлении обязательного обучения казахских детей в русских учебных заведениях с правом несения впоследствии гражданской службы в органах власти, а также представил на согласование свой проект организации гимназии для кочевых казахов. В 1868-1872 годах он работал в Омске в должности советника по казахам в Западно-Сибирском генерал-губернаторстве. Деятельность его на этой должности способствовала сближению казахского и русского народов, в то же время М. Шорманов показал себя как покровитель мусульман и исламской веры, энергичный сторонник решения проблем землеустройства и землепользования казахов.

В конце декабря 1884 года Мусу Шорманова похоронили на родине, в урочище Аккелин.

Musa Shormanov **(1818-1884)**

«Musa Shormanov as a folklorist, an independent ethnographer and researcher, left a notable mark in the history of studying the culture and way of life of the Kazakhs of the Middle Zhuz, who was the first to open the road to Russian schools for young bayan-ulstians. Such a noble cause certainly paved the way for them to inexhaustible sources of knowledge., that a whole galaxy of famous people of the Kazakh people left the Bayanaul region in the XIX-XX centuries» (SI Dzhaksybaev)

Musa Shormanov, a native of Bayanaul district, was trained in a military school in Omsk. He mastered Russian, French and Arabic languages, was interested in folklore, collected it, studied life, traditions, rites of Kazakhs. Later, this knowledge will form the basis of research on ethnography: «Kyrgyz folk customs» (1871), «On cattle breeding among the Kirghiz of Western Siberia» (1883), «Notes on the Kirghiz of Pavlodar Uyezd» and others. These publications were noticed by Russian scientists and the public, and Musa Shormanov as a well-educated person became known in Petersburg, especially among members of the Geographical and Anthropological Societies who were deeply grateful to the Kazakh sultan for unique data about the life of his people, as well as for equally valuable and rare ethnographic exhibits.

Public recognition of Musa Shormanov deserved the fact that he tirelessly cared about enlightening his people. Realizing that the future of the people in education and culture, M. Shormanov led a lot of activities to attract Kazakh youth to study in Russian schools and boarding houses.

Musa Shormanov built a madrasah and a mosque at his own expense in Bayanaul, encouraged the opening of Russian schools for Kazakh children in Omsk and Pavlodar, attracted wealthy Kazakhs to collect donations for charitable institutions: shelters, boarding schools for Kazakh girls.

With his active assistance in Omsk in 1857, the Kazakh school was opened for the preparation of writers of the volost office, and in 1878 – a boarding school for Kazakh girls. He also proposed to the Governor-General of Western Siberia on the establishment of compulsory education of Kazakh children in Russian educational institutions with the right to carry civil service in government bodies, and also submitted for approval his project of organizing a gymnasium for nomadic Kazakhs. In 1868-1872 he worked in Omsk as an adviser for Kazakhs in the West Siberian Governor General. His activities in this position contributed to the rapprochement of the Kazakh and Russian peoples, while M. Shormanov showed himself as the patron of Muslims and the Islamic faith, an energetic supporter of solving problems of land management and land tenure of Kazakhs.

At the end of December 1884 Musa Shormanov was buried in his homeland, in the Akkelin tract.

Муса Шорманов

Көпейұлы Мәшһүр-Жүсіп (1858-1931)

Ақын, фольклорист, этнограф, философ Мәшһүр Жүсіп Көпейұлы 1858 жылы Павлодар облысы Баянауыл ауданында туған.

XX ғасырдағы қазақ әдебиетінің көрнекті өкілі. Қазақ поэзиясын, туған халқының тарихы мен этнографиясын өте жетік білген ғұлама ақын, шежіреші, философ, қасиет дарыған керемет киелі адам. Жасынан ауыл молдасынан сабақ алды. 1870 жылдары Хамеретдин Хазіреттің медресесінде, одан кейін Бұқарада оқыған. Ауыз әдебиеті нұсқаларымен ерте танысып, халықтық жыр-дастандарды жаттап өскен. 1875 жылы біраз уақыт оқытушы болды. «Дала уалаяты» газетінде хат-хабар, мақала жазып, тілші болған.

Мәшһүр Жүсіп 1887-1890 жылдары Орта Азияны аралап, Самарқан, Ташкент, Түркістан, Бұқара қалаларында болады. Араб, парсы тілдерін үйреніп, шығыстың классикалық әдебиеттерінен сусынған. Ол осы жылдары тюрколог-ғалым В. Радловпен танысып, ауыз әдебиетінің үлгілерін жинап, бастырумен айналысты.

М. Көпейұлы 1907 жылы Қазан қаласында Хұсайыновтар баспасында «Хал-ахуал», «Сарыарқа кімдікі», «Тірлікті көп жасағандықтан көрген бір тамашамыз» атты кітаптарын бастырып шығарады. Ақын бұл шығармаларында қазақ халқына бостандық беру, елде мектеп-медреселер ашу, жер мәселесі, сөз бостандығы сияқты өзекті мәселелерді көтерді.

Мәшһүр-Жүсіп халық ауыз әдебиетінің көптеген үлгілерін дастандар мен хикаяларды, тарихи жырларды, Бұқар жырау, Шортанбай, Шөже т.б. ақын-жыраулардың әдеби мұрасын хатқа түсіріп қалдырған. Қазақ ауыз әдебиеті мен шығыс дастандарының үлгісінде «Гүлшат-Шеризат», «Ғибратнама», «Шайтанның саудасы», «Баяннама» т.б. дастандар жазған.

Копеев Машхур Жусуп (1858-1931)

Казахский поэт и публицист, этнограф и просветитель Машхур Жусуп Копеев родился в 1858 года на территории волости Кызылтау, нынешнего Баянаульского района Павлодарской области. Народ прозвал его Машхур (знаменитый) за публикации, которые были широко известны в его родных краях.

До 15 лет Жусуп обучался в медресе хазрета Камара, после чего в 1872 г. он едет в другие районы Северного и Центрального Казахстана, чтобы собирать произведения устного народного творчества. Он посетил известные всему Казахстану места: Караоткел, Атбасар, Кызылжар, ознакомился с жизнью, бытом и фольклором родов и племен, населявших эти края. Уже тогда он показал себя вдумчивым и наблюдательным поэтом, умеющим точно охарактеризовать и передать увиденные события и явления жизни.

В 1872 году Машхур Жусуп поступил в медресе Кокельдаш в Бухаре, получил по его окончании высшее мусульманское духовное образование и несколько лет проработал учителем в родных краях. В 1887-1890 годах с целью углубления образования и знания восточных языков Машхур совершил путешествие в Среднюю Азию, жил в Туркестане, Ташкенте, Самарканде, Бухаре, где встречался со многими учеными и поэтами. Ж.Копеев в это время писал статьи и стихи, которые печатались в Казани. Машхур написал поэмы «Кероглы», «Ер Көкше», «Ер Саин», «Чертов торг» и другие.

Копеев с радостью встретил Октябрьскую революцию 1917 года. В своих произведениях этого периода Копеев приветствовал новшества, которые вводила Советская власть в жизнь казахов.

Всю свою жизнь Машхур Жусуп Копеев посвятил делу просвещения казахского народа, улучшению его жизни. Просветительство Копеева ярко проявилось в его участии в распространении среди казахов новой методики обучения и нового алфавита («усули жадит»), созданного на основе староарабской письменности. Он сам обучал детей и молодежь грамоте, используя для этой цели книги, изданные новым шрифтом.

Блестящее знание арабского и персидского языков, природный поэтический дар, великолепное знание культуры и истории родного народа, аналитические способности помогали ему глубже и яснее, чем многим современникам, понимать суть происходящих событий и явлений, оценивать их, соразмеряя со своими просветительскими воззрениями.

М. Копеев был не только поэтом, но и собирателем народного фольклора. Он оставил богатое наследие собраний генеalogий казахских родов и племен, которые отличаются подробностью сведений и событий, связанных с происхождением того или иного рода.

Kopeev Mashhur Zhusup (1858-1931)

Kazakh poet and publicist, ethnographer and educator Mashhur Zhusup Kopeyev was born in 1858 in the territory of the volost Kyzyltau, the present Bayanaul district of the Pavlodar region. The people nicknamed him Mashhur («famous») for publications that were widely known in his native land.

Up to the age of 15, Zhusup was trained in the madrasah of Khazrat Khamra, and then in 1872, he travels to other parts of northern and central Kazakhstan to collect works of oral folk art. He visited the places known to all Kazakhstan: Karaotkel, Atbasar, Kyzylzhar, got acquainted with the life, way of life and folklore of the tribes and tribes who inhabited these lands. Even then, he showed himself as a thoughtful and observant poet, able to accurately characterize and convey the events and phenomena of life he saw.

In 1872 Mashkhur Zhusup entered the Kokeldash Madrassah in Bukhara, received after his graduation a higher Muslim spiritual education and worked for several years as a teacher in his native lands. In 1887-1890, in order to deepen the education and knowledge of Oriental languages, Mashkhur traveled to Central Asia, lived in Turkestan, Tashkent, Samarkand, Bukhara, where he met many scientists and poets. Zh. Kopeev at this time wrote articles and poems that were printed in Kazan. Mashkhur wrote the poems «Korogly», «Er Kukshe», «Er Sain», «The Devil's Bargaining» and others.

Kopeev gladly met the October Revolution of 1917. In his works of this period Kopeyev welcomed the innovations that Soviet power introduced into the life of the Kazakhs.

All his life, Mashhur Zhusup Kopeyev devoted to enlightening the Kazakh people, improving his life. Kopeev's enlightenment was clearly manifested in his participation in the dissemination among Kazakhs of a new teaching methodology and a new alphabet (Usuli zhadit), created on the basis of Old Arabic writing. He himself taught children and young people to read and write, using for this purpose books published in a new font.

The brilliant knowledge of Arabic and Persian languages, the natural poetic gift, the excellent knowledge of the culture and history of the native people, the analytical ability helped him more deeply and clearly than many contemporaries, to understand the essence of events and phenomena, to evaluate them, in proportion to their educational views.

M. Kopeev was not only a poet, but also a collector of folklore. He left a rich legacy of collections of genealogies of Kazakh clans and tribes, which are distinguished by details of information and events related to the origin of one or another kind.

Беркімбайұлы Естай (1868-1946)

Суырып салма ақын, Қаз ССР-нің Еңбек сіңірген өнер қайраткері Е. Беркімбайұлы 1868 жылы Павлодар облысы Екібастұз ауданында туған. Қазақтың атақты әншісі, ақын-композиторы 1939 жылы Қазақстан Композиторлар Одағының алғашқы мүшелерінің бірі болды. Шаруа отбасында туған. Анасы Күлипа, нағашысы Байтұлым әнші еді. Солардың арқасында жыр, дастан, толғау айтуға әуес болған.

16-18 жасында ән салған Естайды Есіл, Ертіс, Баянауыл төңірегі өте жақсы білген. Біржан салмен кездесіп, оның өнерлі тобына қосылған. Ақан сері, Жарылғапберді, Балуан Шолақ, Сүтмағамбет, Үкілі Ыбырай, Шашубай сынды әнші-ақындармен небір ұлы жиындарда (Омбы, Қараөткел, Көкшетау, Қызылжар, Семей, Кереку, Зайсан, Тарбағатай, Жетісу атырабы, Алматы қ.) ән салып отырған.

Естай әндері демократиялық сипатқа ие болған сал, серілер дәстүрін шырқау биікке көтеріп, оны ілгері дамытты. Оның «Жай қоңыр», «Наз қоңыр», «Майда қоңыр», «Қорлан», «Сандуғаш», «Юран», «Бір мысқал», «Шоңқара ағаш», «Ашу-пышақ», «Дүние-ай», «Еркем», «Гүлнар», «Қоштасу» әндері қазақ музыкасының інжу-маржаны. Ал классикалық «Қорлан» әні Естайдың есімін аңызға айналдырды. Бұл әнді композиторлар М. Төлебаев «Біржан – Сара», Е.Г. Брусиловский «Ер Тарғын» операларында, С.И. Шабельский мен Л.М. Шаргородский қобыз бен оркестрге арналған концертінде пайдаланды.

Е. Беркімбайұлы жаңа өмірді шалқыған шабытпен жырлады, «Туды күнім», «Құрбылар», «Өмір», «Қоңыр жел» деген патриоттық әндерін шығарды.

1939 жылы Естай Алматыға келіп, музыка зерттеуші әрі композитор Б.Г. Ерзаковичке өз әндерін нотаға түсіртті. Сол сапарында ол халық ақыны Жамбылмен кездесті. Ақын Қ. Аманжолов әншінің өз аузынан «Қорлан» әнін естіп, «Хорлығайын» атты драмалық поэма жазды.

Е. Беркімбайұлы Қазақстан Жазушылар Одағының екінші съезіне қатысты. Ұлы Отан соғысы жылдарында еңбекшілер арасында ән шырқап, халықты жеңіске рухтандырды. 1968 жылы ақын М. Әлімбаев «Естай – Қорлан» поэмасын әнші өміріне арнады.

Беркімбайұлы Естай (1868-1946)

Выдающийся композитор, Заслуженный деятель искусств Казахской ССР (1939), певец, акын и импровизатор, один из первых членов Союза композиторов Казахстана (1939) Естай Беркімбайұлы родился в ауле Акколь Экибастузского района в небогатой семье. Рос и воспитывался Естай у своего зажиточного дяди, который, заметив незаурядные способности мальчика, всячески его поддерживал. Родственники по линии матери были даровитыми людьми. Сама мать Кулипа и дядя Байтулым были популярными певцами. У них Естай перенял и исполнял многие жыры, дастаны, толгау. Петь начал рано. Его любили слушать не только дети, но и взрослые. В ауле его прозвали «малыш-певец», а впоследствии – «певец-джигит». Уже в 16 лет приобрел известность как талантливый исполнитель песен.

В 20 лет встретился с гигантами казахского песенного творчества Биржан салом и Акан сери. Около года Естай сопровождал Биржан сала в его поездках, а в 1889 году стал учеником Акан сери. Школа мастерства двух великих сказителей оказала огромное влияние на молодого певца и композитора. По словам А. Жубанова, «он развил традиции своих наставников. Размашистость, широта, плавность, яркость мелодии, развернутые, красочные припевы, не уступающие по художественным достоинствам основной части песни, мягкий и нежный лиризм, единство слов и музыки – все эти характерные черты творчества Биржана и Акана нашли отражение и в музыкальных произведениях Естая». Поэтическому и композиторскому искусству и исполнительскому мастерству он учился также и у своих знаменитых земляков Жарылгапберды Жумабайұлы и Кабыша Бердалина. Выступал на больших празднествах вместе с известными Балуаном Шолаком, Шашубаем в городе Омске, Кокчетаве, Кызылжаре, Семипалатинске, Зайсане, Алмате и в окрестностях Тарбагатая.

Большим художественным совершенством, богатством интонационных красок отличаются песни «Жай қоңыр», «Наз қоңыр», «Майда қоңыр»,

«Гүлнар», «Қоштасу» и др. Широкую известность Естаю принесла песня «Хорлан». Мелодия этой песни использована в операх «Біржан – Сара» М. Толебаева, «Ер Тарғын» Е. Брусиловского. Сама песня вошла в репертуар многих хоровых коллективов.

Творчество Естая, глубоко демократическое в своей основе, пользуется искренней любовью народа. В 1939 году в Алма-Ате Естай с музыковедом Б. Ерзаковичем записали многие песни в авторском исполнении. Принимал участие во втором съезде писателей Казахстана.

В 1946 году Естай тяжело заболел. Умер он в ауле им. Муткенова Актогайского района.

Естаю посвящены поэма Касыма Аманжолова «Харлыгайым», поэма Музафара Алимбаева «Естай – Хорлан».

Его именем названы улицы в городе Павлодаре и в селе Актогай – населенный пункт. На могиле установлен памятник.

Berkimbayuly Estay **(1868-1946)**

An outstanding composer, Honored Art Worker of the Kazakh SSR (1939), a singer, akyn and an improviser, one of the first members of the Union of Composers of Kazakhstan (1939), Yestai Berkimbayuly was born in a village Akkol in the Ekibastuz district to a wealthy family. Rosh and brought up Estay with his wealthy uncle, who, noticing the outstanding abilities of the boy, supported him in every possible way. Relatives along the line of the mother were gifted people. Kulip's mother and uncle Baitulym were popular singers. They Estay adopted and performed many zhyrs, dastans, tolgau. The song began early. He was loved not only by children, but also by adults. In the village he was nicknamed «baby-singer», and later – «singer-dzhigit». Already in 16 years he became famous as a talented performer of songs.

At the age of 20 met Birzhan Salom and Akan Seri with giants of Kazakh song art. For about a year Estay accompanied Birzhan Sala on his trips, and in 1889 became a disciple of Akan Seri. The school of mastery of two great storytellers had a huge impact on the young singer and composer. According to A. Zhubanov, «he developed the traditions of his mentors. The sweeping, latitude, smoothness, brightness of the melody, unfolded, colorful choruses, not inferior to the artistic merits of the main part of the song, soft and gentle lyricism, the unity of words and music – all these characteristic features of the creativity of Birzhan Sala and Akana were reflected in the music of Esta. Poetry and composer's art and

performing skills he also studied with his famous compatriots Zharylgapberdy Zhumabayuly, Kabyša Berdalina. He performed at great festivities together with the famous Baluan Sholak, Shashubai in the city of Omsk, Kokchetav, Kyzylzhar, Semipalatinsk, Zaisan, Almata and in the vicinity of Tarbagatai.

The songs «Zhai қоңыр», «Назоңдрр», «Maida қоңыр», «Gulnar», «Қостасу», etc. differ in their great artistic perfection, rich in intonation colors. The song «Horlan» brought a lot of fame to Estaia. The melody of this song was used in operas «Birzhan – Sarah» by M. Tulebaev, «Er Tarzyn» by E. Brusilovsky, the song itself was included in the repertoire of many choral collectives.

Creativity Estaia, deeply democratic in its basis, enjoys the sincere love of the people. In 1939 in Almaty, Estaia with musicologist B. Erzakovich recorded many songs on notes in the author's performance. Took part in the second congress of writers of Kazakhstan.

In 1946, Estaia fell seriously ill. He died in the village to them. Mutkenova Aktogay district.

I dedicate the poem of Kasym Amanzholov «Harlygayim», the poem of Muzafar Alimbaev «Estaia – Horlan».

His name is the street in the city of Pavlodar, and Aktogay, a settlement in the Aktogay district.

On the grave there is a monument of republican significance.

Сұлтанмахмұт Торайғыров (1893-1920)

XX ғасырдағы қазақ әдебиетінің ірі тұлғасы, аса көрнекті ақын-демократ Сұлтанмахмұт Торайғыров 1893 жылы 28 қазанда Омбы уезінің Шағырай болысының Жантай (қазіргі Көкшетау облысының Қызылту ауданы) ауылында дүниеге келген.

Ауыл молдасы Мұқаннан дәріс үйреніп, сол кісінің өнегесімен 13 жасынан бастап өлең, әңгіме жаза бастады. Оқуын жалғастыруды армандаған Сұлтанмахмұт Торайғыров 1912 жылы Троицк қаласындағы медресеге түседі, бірақ бұл медреседе көп оқи алмайды, денсаулығына байланысты тастап кетуге мәжбүр болады. 1912-1913 жылдары ол емделе жүріп Троицк қаласына жақын қазақ ауылында мұғалім болып жұмыс істейді, ал 1913 жылдың күзінде Троицкке оралып, «Айқап» журналының редакциясына хатшы болып орналасады. Журнал беттерінде алғаш рет ақын, әдеби сыншы ретінде көріне бастайды. Осы журналдың арқасында С.Торайғыров оқырмандардың кең ауқымымен танысып, өзінің қабілетіне сенді және өз болашағын поэзиямен байланыстырды. Оның шәкірттік кезеңдегі өлеңдері көркемдік тұрғыдан кемшін түсіп жатқанымен, жас ақынның қоғамдық құбылыстар мәнін түсінуге деген ұмтылысы мен өлең тілімен сурет салуға бағытталған талабын танытады. «Жастарға», «Шәкірт ойы», «Оқудағы мақсат не?» деген өлеңдерде ақын қазақ жастарын мәдениет пен білімді меңгеруге шақырады. С. Торайғыровтың әйел теңсіздігі, қазақ әйелінің әлеуметтік жағдайы мен тағдыры («Сымбатты сұлуға», «Қыз сүю», «Гүләйім», «Жан қалқам», «Қамар Сұлу» поэмасы) туралы жазылған шығармалары ерекше орын алды. С. Торайғыров шығармашылығының та-

нымал шыңдарының бірі – адам өмірінің мақсаты мен мағынасы, ұлы идеялар және қатал шындық туралы айтатын «Адасқан өмір» философиялық поэмасы.

Сұлтанмахмұт Торайғыров – Қазақстанның ең көрнекті ақындарының бірі. Ол не бәрі 27 жыл ғана өмір сүріп, үлкен шығармашылық мұра қалдырды. Сол кездегі көптеген жарқын тұлғалар сияқты, Сұлтанмахмұттың аты көпке дейін аталынбады. Біздің ұлы жерлесіміздің адал есімі саяси жылулықтан кейін қайтарылды.

Сұлтанмахмұт Торайғыров маңызды шығармалар жазды, ұлттық мәдениеті және әдебиет тарихында заңды түрде құрметті орынға ие болды. Бүгінгі таңда да оның халқына деген адал махаббатқа бөленген поэзиясында азаматтық ерліктің дабылы естіледі.

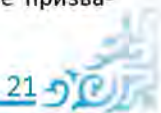
Сұлтанмахмұт Торайғыров өзінің қысқа өмірінде бірнеше маңызды шығармалар жазды, олар ұлттық мәдениет тарихында құрметті орын алды. Ол өмірінде кездескен барлық қиындықты жеңіп, өзінің жігерлі мінезін көрсетті. Ақынның өмірлік ұстанымы ғылымға, білімге, өнерге талпыну болды, бүгінгі таңға дейін өзінің өзектілігін жоғалтқан жоқ.

Павлодар облысы жерлесін есінде сақтайды, Павлодар қаласында ақынға ескерткіш орнатылды. Облыс орталығындағы көше, Павлодар облыстық кітапхана, Павлодар мемлекеттік университеті, Баянауыл ауданындағы туған ауылы және көл оның есімімен аталған.

Сұлтанмахмұт Торайғыров (1893-1920)

Поэт-демократ Сұлтанмахмұт Торайғыров родился 28 октября 1893 г. в ауле Жантай Шаграйской волости Омского уезда (ныне Кызлтуский р-н Кокчетавской обл.).

Он в 13 лет стал учеником аульного муллы, знатока казахского фольклора, занимавшегося литературным творчеством. Следуя примеру наставника, Сұлтанмахмұт сам начал сочинять стихи и рассказы. Мечтая продолжить учение, С. Торайғыров в 1912 году поступает в медресе в городе Троицке, но, не проучившись и года, оставляет учебу из-за болезни. Зимой 1912-1913 гг. С. Торайғыров лечится и одновременно работает учителем в казахском ауле близ Троицка, а к осени 1913 г. возвращается в Троицк и поступает секретарем в редакцию казахского журнала «Айкап». На страницах журнала С. Торайғыров впервые выступает как поэт, публицист и литературный критик. Благодаря журналу С. Торайғыров смог познакомить со своим творчеством широкий круг читателей, поверил в свое призвание.

ние и твердо решил связать свое будущее с поэзией. Юношескую лирику С. Торайгырова отмечает тяготение к гражданской общественной тематике, пафос обновления жизни на основе знаний, выработанных человечеством. В стихотворениях «К молодежи», «Думы ученика», «Какова цель учебы» поэт призывает казахскую молодежь к овладению высотами культуры и образования. Социальное положение и судьба казахской женщины занимает особое место в творчестве С. Торайгырова (стихотворения «Во сне я видел жалостное положение», «Стройной красоте», «Любовь к девушке», «Гуляим», «Милая душа моя», поэма «Камар Сулу»). Одна из признанных вершин творчества С. Торайгырова – философская поэма «Жизнь в заблуждениях», рассказывающая о цели и смысле человеческого существования, о возвышенных идеалах и суровой реальности.

Султанмахмут Торайгыров – один из самых выдающихся поэтов Казахстана. Несмотря на короткую жизнь – всего 27 лет – Торайгыров оставил после себя богатое творческое наследие. Как и многие яркие личности того времени, он долго оставался под запретом. Честное имя нашему великому земляку вернули только после политической оттепели.

Султанмахмут Торайгыров за свою короткую жизнь создал столько значительных произведений, что по праву занял почетное место в истории национальной культуры. Противостояв всем трудностям, которые встретились на его жизненном пути, Султанмахмут Торайгыров продемонстрировал свой сильный характер. Жизненное кредо поэта, его стремление к науке, знаниям, искусству, до сегодняшнего дня не потеряло своей актуальности.

В Павлодарской области чтят память земляка. В городе Павлодаре, по эту воздвигли памятник. Его именем названы улица в областном центре, Павлодарская областная библиотека, Павлодарский государственный университет, озеро и родной аул в Баянаульском районе.

Sultanmakhmud Toraigrov (1893-1920)

The poet-democrat Sultanmakhmud Toraigrov was born on October 28, 1893 in the village of Zhantai Shagrai volost of Omsk district (now Kzyltu district of Kokchetav region).

At the age of 13 he became a student of the aul mullah, a connoisseur of Kazakh folklore engaged in literary creation. Following the example of the mentor, Sultanmakhmud himself began to write poems and stories. Dreaming to continue his studies, S. Toragyrova entered the madrasa in Troitsk in 1912,

but, having not studied for a year, leaves his studies due to illness. In the winter of 1912-1913. S. Toraigyrov is treated and at the same time works as a teacher in the Kazakh village near Troitsk, and by autumn of 1913 he returns to Troitsk and becomes secretary to the editorial office of the Kazakh magazine «Haykap». On the pages of the magazine S. Toraigyrov first appears as a poet, publicist and literary critic. Thanks to the magazine S. Toraigyrov was able to acquaint his readers with a wide range of readers, believed in his vocation and firmly decided to connect his future with poetry. The youthful lyrics of S. Toraygyrov marked gravitation towards the civil social theme, the pathos of renewal of life on the basis of knowledge developed by mankind. In the poems «To the Youth», «The Dumas of the Disciple», «What is the Purpose of Study», the poet calls on the Kazakh youth to master the heights of culture and education. The social position and destiny of the Kazakh woman occupies a special place in the work of S. Toraygyrov (poem «In a dream I saw a pitiable situation», «Slender beauty», «Love for a girl», «Gulyam», «My dear soul», poem «Kamar Sulu»). One of the recognized peaks of S. Toraigyrov's creativity is the philosophical poem «Life in delusions», telling about the purpose and meaning of human existence, about lofty ideals and harsh reality. Sultanmakhmud Toraigyrov is one of the most outstanding poets of Kazakhstan. Despite a short life – only 27 years – Toraygyrov left behind a rich creative heritage. Like many bright personalities of the time, he was long forbidden. Honest name of our great countryman was returned only after the political thaw. Sultanmuhmut Toraigyrov for his short life created so many significant works that rightfully took an honorable place in the history of national culture. Resisting all the difficulties that met in his life, Sultanmakhmud Toraigyrov demonstrated his strong character. Life credo of the poet, his desire for science, knowledge, art, to this day has not lost its relevance. In the Pavlodar region the memory of the fellow countryman is honored, in the city of Pavlodar, a monument was erected to the poet. His name is: street in the regional center, Pavlodar regional library, Pavlodar state university, lake and native village in Bayanaul district.

«ҰЛЫ ДАЛА ДАНАЛАРЫ» (Бұқар жырау Қалқаманұлы, Мұса Шорманов, Мәшһүр Жүсіп Көпейұлы, Естай Беркімбаев, Сұлтанмахмұт Торайғыров).

«МУДРЕЦЫ ВЕЛИКОЙ СТЕПИ» (Бұхар жырау Калкаманұлы, Мұса Шорманов, Мәшһүр Жүсіп Көпеев, Естай Беркімбаев, Сұлтанмахмұт Торайғыров).

«WISE MEN OF THE GREAT STEPPE» (Bukhar-zhyrau Kalkamanuly, Musa Shormanov, Mashkhur Zhusip Kopeyev, Yestay Berkimbayuly, Sultanmakhmud Toraigrov). – Павлодар: – ҒӨФ «ЭКО», 2018. – 24 б.

Басылым Павлодар Ертіс өңірінің тарихы, мәдениеті мен әдебиетіне үлкен үлес қосқан көрнекті қайраткерлердің мерейтойларына арналады.

Издание посвящается юбилейным датам выдающихся земляков, внесших большой вклад в историю, культуру и литературу Павлодарского Прииртышья.

The publication is dedicated to the jubilee dates of outstanding countrymen who made a great contribution to the history, culture and literature of Pavlodar Priirtyshye.

Кітапхананың мекен-жайы:

Павлодар қаласы, Академик Сәтбаев көшесі, 104.

Тел.: 32-08-02, 32-44-97

www.pavlodarlibrary.kz

e-mail: pavlib@mail.ru

Құрастырушылар: Жилкибекова А.А., Қаужапарова Г.Т.

Аударма: Қажаханова Ш.Т., Ахмадиева Д.М.

Редактор: Шахметова Ш.Б.

Адрес библиотеки:

г. Павлодар, ул. Академика Сатпаева, 104.

Тел.: 32-08-02, 32-44-97.

Адрес в интернете: www.pavlodarlibrary.kz

e-mail: pavlib@mail.ru

Составители: Жилкибекова А.А., Қаужапарова Г.Т.

Перевод: Қажаханова Ш.Т., Ахмадиева Д.М.

Редактор: Шахметова Ш.Б.

Library address:

Pavlodar, 104, Academician Satpayev St.

Phone: 32-08-02, 32-44-97

Web address: www.pavlodarlibrary.kz

e-mail: pavlib@mail.ru

Compilers: Zhilkibekova A.A., Kauzhaparova G.T.

Translation: Kazhakhanova Sh.N., Akhmadieva D.M.

Editor: Shakhmetova Sh.B.